

Under stenene

VELKOMMEN TIL "UNDER STENENE"

Du læser den fjerde folder i en serie på ti, der tager dig med på udflugt i noget af Danmarks smukkeste natur. Du finder ideer til alle årstider. På de to kort finder du forslag til ture og udflugtsmål, hvor alle kan være med. Rigtig god tur!

PÅ TUR

Der er sten alle steder, men hvad gemmer der sig under dem eller inden i dem?

På det sydøstlige Møn ligger Råbylille Strand (1). På stranden foran skrænten, der her er moræneler og ikke kridt, kan du finde flere millioner år gamle forsteneringer, som isen har transporteret hertil for mange tusinder af år siden.

Skrænten ved Råbylille er også en del af en kystsikring af sommerhusene. På din tur langs stranden kan du se store sten op ad skrænten og høfder ude i vandet, der alt sammen er til for at beskytte området bag skrænten.

Turen på stranden er aldrig ens, da havet hele tiden flytter på sand og sten. God tur!

HVAD LEVER UNDER STENENE?

Mange sten giver skjul for insekter i deres æg- og larvestadie både på land og i vand.

I vandløb er sten meget vigtige. Her gemmer fiskene sig bag de lidt større sten, og de lægger deres æg mellem de mindre sten. Insekterne sætter sig fast på dem, så de ikke driver med strømmen.

I havet bruger tangen stenen til at sidde fast på, da de ikke danner rødder som blomsterplanter. Der sætter sig også dyr som muslinger og rurer på stenen.

Især i vandmiljøet er større sten særligt vigtige, da de ikke bliver flyttet helt så let som sandet.

ÅBNE GRAVHØJE

I biosfære området er der mange gravhøje og stendysser, der alle er fredede. Et par stykker er nævnt her:

Sømarkedyssen på Østmøn(2)

Kong Asgers Høj på Vestmøn(3)

Grønsalen Langdysse v. Fanefjord Kirke på Vestmøn (en af Danmarks længste langdysser) (4)

Hulehøj i Østerskov på Bogø (5)

På fortidsmindeguide.dk og under dit besøg, kan du læse meget mere.

HVAD SER DU I LANDSKABET?

Der findes mange slags sten:

- Sten ved stranden og i vandløbet i mange farver og former.
- Forstenede søpindsvin.
- Gravhøje er høje og runde.
- Langdysser er store aflange gravhøje.
- Jættestue er de tidligste gravhøje fra bondestenalderen.
- Fredningssten er høje firkantede sten med bogstaverne "FM", der betyder fredet mindesmærke og markerer fortidsfundet.
- Sten- og jorddiger er bakker, der har til formål at holde vandet tilbage eller at markere grænser.
- Stenhøfder er lignende diger, men ligger i vandet for at holde sandet på stranden.

VIDSTE DU, AT:

- de ældste gravhøje i verden er fra Asien
- når sten bliver nedbrudt af vind og vejr til fx sand, kaldes det erosion
- vættelys på engelsk (Thunderstone) er opkaldt efter lyn på grund af formen
- de forsteninger du finder på stranden, er sten med afmærkninger af dyr og skaller fra gamle dage
- i stenalderen brugte man flintesten til at lave værktøj såsom økser og knive. Du kan stadig være heldig at finde dem på marker i Danmark
- planter ikke kan gro på sten, men det kan mos og lav.
- allerede i 1600-tallet fik kongen præsterne til at registrere fortidsminder i sognet.
- i 1808 begyndte de faktiske fredninger af fortidsminder, dog var det frivilligt for grundejerne, om de ville lade deres grund frede.
- MAF - Møns Amatørgæologiske Forening er en lokal stenklub geomaf.dk.
- På fortidsmindeguide.dk finder du et kort over alle de seværdige fortidsminder.

Året rundt under stenene

Tag på opdagelse hele året.

VINTER

Find en træstub eller stor sten i skoven og kig under den.

Tag til stranden og kig efter forsteninger. Hvad sidder der fast på stenene? Fx blæretang eller rurer?

Hvilken slags sten finder du - kalksten, sandsten, flint eller måske en mursten?

FORÅR

Gå på opdagelse ved et vandløb eller en sø. Er der ligheder mellem hvilke dyr, der bor på stenene i vandet og på land?

Besøg et stendige på en lun og solrig forårsdag, måske ligger markfirbenet eller hugormen på en sten og soler sig.

Tag på cykeltur rundt og se gravhøjene i biosfære området.

Hvad er Møn UNESCO Biosfæreområde (Møn UBO)?

FN har dannet organisationen UNESCO for at sikre og formidle vores fælles kultur- og naturarv. Et verdensomspændende samarbejde mellem videnskaben, lande og lokale ildsjæle hjælper UNESCOs forskellige programmer med at bevare unikke steder.

FN's organisation for uddannelse, videnskab, kultur og kommunikation og information

MØN UNESCO BIOSFÆREOMRÅDE

SOMMER

Tag tilbage til din vinter træstub eller sten, hvem bor her nu?

Tag snorkelmaske på og kig efter liv imellem stenene og tangen ved det lave vand ved stranden.

Se de fine stenurtsplanter, fx ved Fanefjord Kirke (4), der vokser ved stenene, og som blomstrer om sommeren.

EFTERÅR

Oplev træerne skifte farve i skoven og se, hvordan de faldne blade ændrer skovbunden.

Tag på en strandtur langs Råbylille Strand på Sydøstmøn.

Læg større sten i en stor bunke, det danner skjul til markfirben og andre dyr, der går i vinterhi.

Målet med Møn UBO er at bevare øens unikke natur og støtte op omkring lokalbefolkningens ønsker om at leve et liv i samspil med naturen. I 2017 blev Møn og de omkringliggende øer samt vandområder udpeget som det første danske UNESCO biosfæreområde. Biosfæren er summen af alle levende organismer på jorden og deres levesteder.

MERE VIDEN OM "UNDER STENENE"

På fortidsmindeguide.dk kan du finde flere oplysninger om fortidsminder.

Hvis du er mere til at opleve, hvad der gemmer sig under mindre sten, så gå på opdagelse i skoven eller langs stranden.

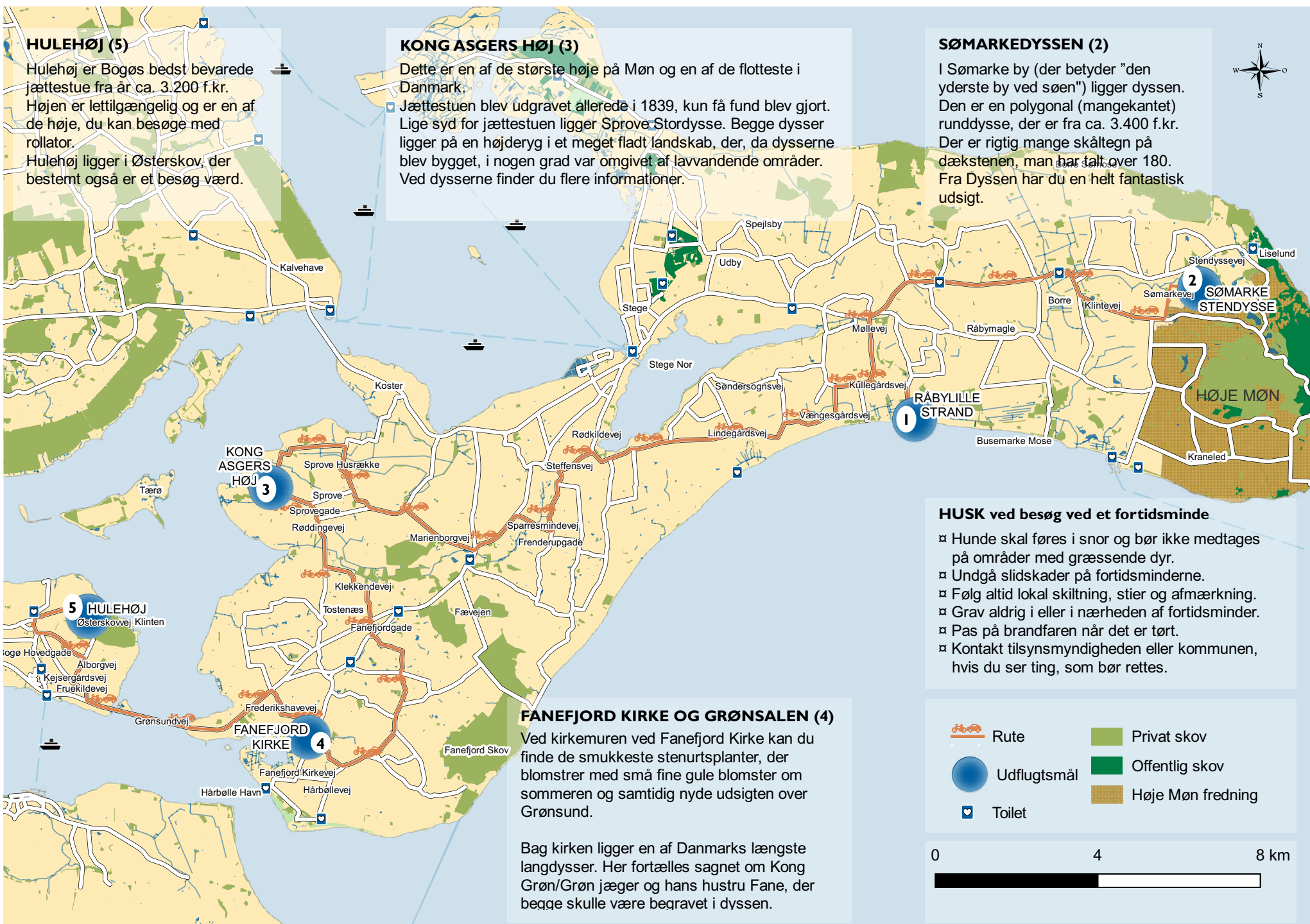
Tag app'en "[Arter](#)" med, hvis du vil have hjælp til at finde de forskellige arter.

På mst.dk kan du finde viden om sten.

Find flere spændende turforslag i samme serie:

- Unikke Møn
- Urørt skov, mosekønen og vilde heste
- Ø-riget
- Under stenene
- Leg i naturen
- Spis vildt
- Vilde bier
- Som en fisk i vandet
- Gemte levesteder i byen og udeskole i naturen
- Dark Sky

HULEHØJ (5)

Hulehøj er Bogøs bedst bevarede jættestue fra år ca. 3.200 f.kr. Højen er lettilgængelig og er en af de høje, du kan besøge med rullator. Hulehøj ligger i Østerskov, der bestemt også er et besøg værd.

KONG ASGERS HØJ (3)

Dette er en af de største høje på Møn og en af de flotteste i Danmark. Jættestuen blev udgravet allerede i 1839, kun få fund blev gjort. Lige syd for jættestuen ligger Sprove Stordysse. Begge dysser ligger på en højderyg i et meget fladt landskab, der, da dysserne blev bygget, i nogen grad var omgivet af lavvandede områder. Ved dysserne finder du flere informationer.

SØMARKEDYSSEN (2)

I Sømärke by (der betyder "den yderste by ved søen") ligger dysse. Den er en polygonal (mangekantet) runddysse, der er fra ca. 3.400 f.kr. Der er rigtig mange skåltegn på dækstenen, man har talt over 180. Fra Dyssen har du en helt fantastisk udsigt.

KONG ASGERS HØJ (3)

Sprove Husrække
Sprove
Sprovegade
Rødningevej
Marenborgvej
Klekkendevej
Tostenæs
Fævejen
Fanebjerg Kirke
Fanebjerg Kirkevej
Hårbølle Havn
Hårbøllevej

FANEFJORD KIRKE OG GRØNSALEN (4)

Ved kirkemuren ved Fanebjerg Kirke kan du finde de smukkeste stenurtsplanter, der blomstrer med små fine gule blomster om sommeren og samtidig nyde udsigten over Grønsund.

Bag kirken ligger en af Danmarks længste langdysser. Her fortælles sagnet om Kong Grøn/Grøn jæger og hans hustru Fane, der begge skulle være begravet i dysse.

HUSK ved besøg ved et fortidsminde

- ▣ Hunde skal føres i snor og bør ikke medtages på områder med græssende dyr.
- ▣ Undgå slidskader på fortidsminderne.
- ▣ Følg altid lokal skiltning, stier og afmærkning.
- ▣ Grav aldrig i eller i nærheden af fortidsminder.
- ▣ Pas på brandfaren når det er tørt.
- ▣ Kontakt tilsynsmyndigheden eller kommunen, hvis du ser ting, som bør rettes.

- Rute
- Udflugtsmål
- Toilet
- Privat skov
- Offentlig skov
- Høje Møn fredning

RÅBYLILLE STRAND (I)

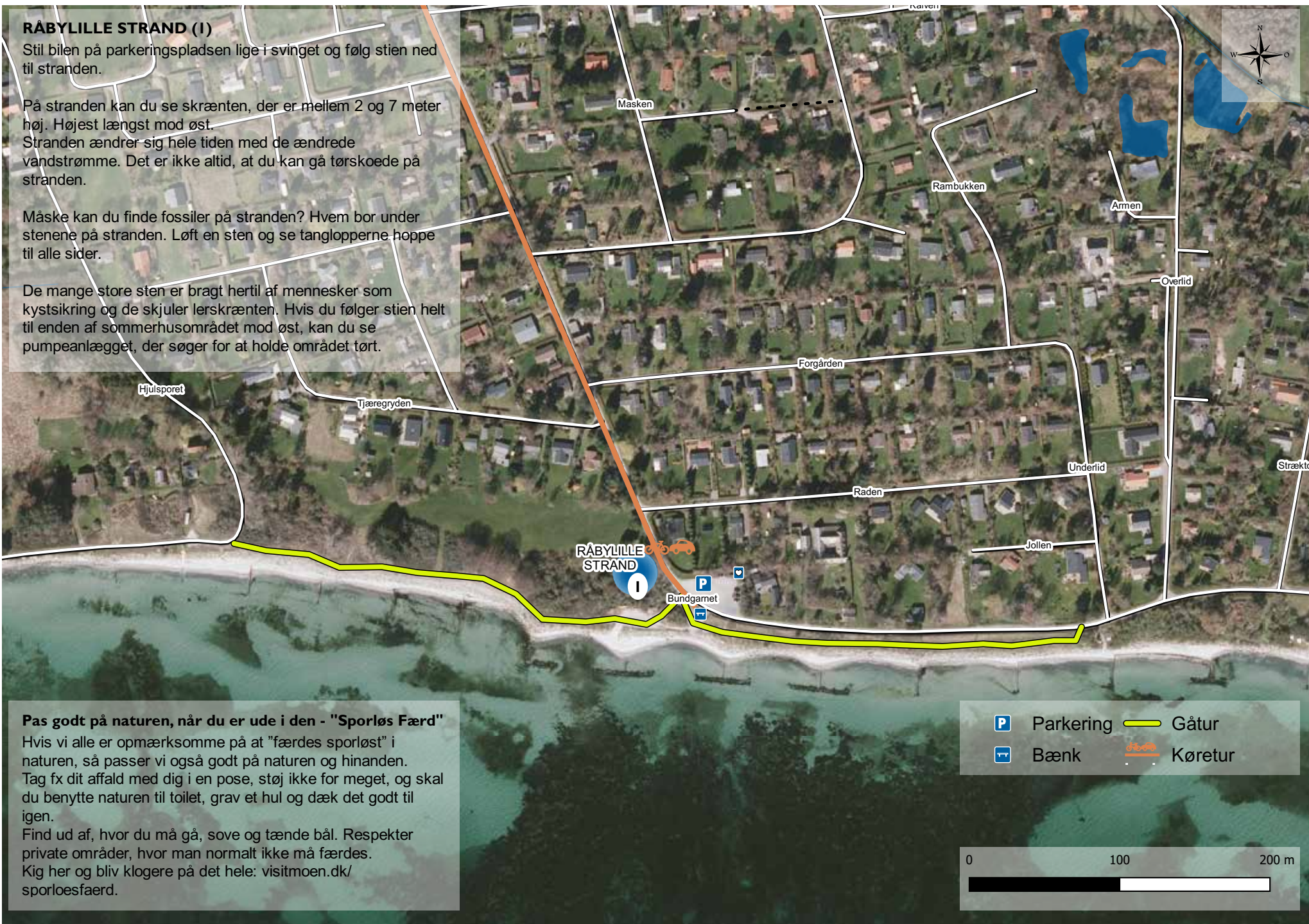
Stil bilen på parkeringspladsen lige i svinget og følg stien ned til stranden.

På stranden kan du se skrænten, der er mellem 2 og 7 meter høj. Højest længst mod øst.

Stranden ændrer sig hele tiden med de ændrede vandstrømme. Det er ikke altid, at du kan gå tørskoede på stranden.

Måske kan du finde fossiler på stranden? Hvem bor under stenene på stranden. Løft en sten og se tanglopperne hoppe til alle sider.

De mange store sten er bragt hertil af mennesker som kystsikring og de skjuler lerskrænten. Hvis du følger stien helt til enden af sommerhusområdet mod øst, kan du se pumpeanlægget, der søger for at holde området tørt.

Pas godt på naturen, når du er ude i den - "Sporløs Færd"

Hvis vi alle er opmærksomme på at "færdes sporløst" i naturen, så passer vi også godt på naturen og hinanden. Tag fx dit affald med dig i en pose, støj ikke for meget, og skal du benytte naturen til toilet, grav et hul og dæk det godt til igen.

Find ud af, hvor du må gå, sove og tænde bål. Respekter private områder, hvor man normalt ikke må færdes.

Kig her og bliv klogere på det hele: visitmoen.dk/sporloesfaerd.